

А. О. Івчук,
аспірант, Національний аерокосмічний університет
ім. М.Є. Жуковського "Харківський авіаційний університет"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-0877-8980>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.13.222

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

A. Ivchuk,
Postgraduate student, National Aerospace University named after M.E. Zhukovsky "Kharkiv Aviation University"

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN THE SYSTEM OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF PUBLIC POLICY

У статті проаналізована роль інститутів громадянського суспільства в системі формування та реалізації публічної політики. Зазначено, що в умовах тотальної інформатизації важливість діяльності зв'язків із громадськістю у системі публічного управління важко переоцінити. Використання навичок компетентних фахівців у галузі соціальних комунікацій у роботі державної влади будь-якого рівня управління дозволить ефективно будувати взаємодію з населенням, забезпечувати реалізацію принципів відкритості та публічності у діяльності влади, запобігати соціальним конфліктам, формувати та реалізовувати ефективну публічну політику.

Звернуто увагу, що комунікативні процеси між державою та інститутами громадянського суспільства в системі формування та реалізації публічної політики в цифровій реальності розвиватимуться у двох напрямках: 1) у зв'язку зі змінами цифрових інформаційно-комунікативних технологій; 2) у ракурсі змін змістовної частини взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. При цьому насамперед має змінюватися саме змістовна частина таких комунікацій. Водночас зворотний зв'язок у комунікативних процесах між державними структурами, з одного боку, інститутами громадянського суспільства — з іншого, і рядовими громадянами — з третьою, ще не налагоджена на належному рівні. У зв'язку з цим важливі чіткі процесуальні гарантії розвитку такого зворотного зв'язку.

Необхідний перегляд механізму правового регулювання відносин держави інститутів громадянського суспільства в системі формування та реалізації публічної політики в умовах цифровізації, зокрема осмислення меж такого регулювання суспільних відносин у зв'язку з розвитком цифрових інформаційно-комунікативних технологій та саморегулювання в мережі Інтернет.

Потрібна розробка повноцінної концепції, що розкриває функціонування та розвиток інститутів мережевого співтовариства, їх конвергенцію з інститутами громадянського суспільства. У зв'язку з подальшим розвитком комунікативних процесів у мережі Інтернет необхідно осмислення таких напрямів як цифрові права та свободи, цифровізація контролю з боку електронних спільнот, підзвітність державних структур інтернет-спільноті, правовий статус віртуальної особи тощо.

The article analyzes the role of civil society institutions in the system of formation and implementation of public policy. The author states that in the conditions of total informatization, the importance of public relations activities in the public administration system is difficult to overestimate. The use of the skills of competent specialists in the field of social communications in the work of state authorities at any level of management will allow to effectively build interaction with the population, ensure the implementation of the principles of openness and publicity in the activities of the authorities, prevent social conflicts, form and implement effective public policy.

The author draws attention to the fact that communication processes between the state and institutions of civil society in the system of formation and implementation of public policy in digital reality will develop in two directions: 1) in connection with changes in digital information and communication technologies; 2) in the perspective of changes in the substantive part of the interaction between the state and institutions of civil society. At the same time, the substantive part of such communications must first of all change. At the same time, feedback in communication processes between state structures, on the one hand, civil society institutions, on the other, and ordinary citizens, on the other, has not yet been established at the proper level. In this regard, clear procedural guarantees for the development of such feedback are important.

The author states that it is necessary to revise the mechanism of legal regulation of relations between the state and institutions of civil society in the system of formation and implementation of public policy in the conditions of digitalization, in particular, understanding the limits of such regulation of social relations in connection with the development of digital information and communication technologies and self-regulation on the Internet.

The article substantiates the need for the development of a full-fledged concept that reveals the functioning and development of institutions of the network community, their convergence with institutions of civil society. In connection with the further development of communication processes on the Internet, it is necessary to understand such areas as digital rights and freedoms, digitalization of control by electronic communities, accountability of state structures of the Internet community, legal status of a virtual person, etc.

Ключові слова: публічне управління, публічна політика, інститути громадянського суспільства, цифровізація, органи державної влади, ефективність комунікації.

Key words: public administration, public policy, civil society institutions, digitalization, state authorities, communication effectiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах демократичної держави своєчасне та якісне інформування громадян про діяльність державних та муніципальних органів влади є невід'ємним елементом управлінської діяльності.

Суспільство, яке регулярно отримує повні та правдиві відомості про роботу державних структур різних рівнів, більш лояльно ставиться до влади як до колективного керуючого суб'єкта, оскільки відчувається важливим компонентом соціальної системи, значимість якого визнається на найвищому рівні. Крім того, населення, яке повною мірою достовірно поінформоване про діяльність керівних органів державної влади, також розуміє цілі, завдання та методи, які реалізуються цими органами, може цілком ясно визначати свої позиції щодо тих чи інших рішень, а також адекватно реагувати та активно відгукуватися на заклики органів державної влади. І зовсім протилежна ситуація виникає, якщо населення поінформовано недостатньо. Це породжує хвилю фейків, домислів та формує невпевненість, підозрілість з боку громадськості, інколи ж — навіть протидію реалізації владних рішень.

Формуванням сприятливого соціально-психологічного клімату в країні, регіоні, місті сьогодні мають займатися фахівці в галузі соціальних комунікацій та зв'язків із громадськістю. Професійна діяльність PR-підрозділів у сфері публічного управління дає можливість проводити моніторинги громадської думки, успішно керувати інформаційними потоками, впливаючи на настрої та позиції людей щодо вирішення тих чи інших суспільно значущих питань. В умовах війни виникає проблема щодо спекулювання інформацією, формуванням та розповсюдженням фейків, що негативно впливає на соціальні настрої населення в країні та може шкодити військовим операціям. Крім того, залученість інститутів громадянського суспільства до прийняття важливих управлінських рішень сприяє ефективному публічному управлінню та вирішенню нагальних з точки зору держави та громадськості питань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми розвитку інститутів громадянського суспільства в системі формування та реалізації публічної політики, основні засади формування громадських комунікацій, співпраця органів державної влади з інститутами громадянського суспільства часто вивчається політологами, соціологами, економістами і менше приділяється цій проблематиці уваги в публічному управлінні. Так, зазначені питання аналізують, зокрема: М. Бойчук, А. Волошина, В. Голубь, В. Грабовський, О. Зарічний, А. Краснопілська, В. Купрій, В. Кузьменко, В. Ладиченко, М. Лациба, Н. Липовська, А. Матійчук, Н. Мельник, М. Месюк, О. Скакун, М. Ткачук, О. Толкачов, Г. Шаульська та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — систематизація та узагальнення наукових підходів до питання ролі інститутів громадянського суспільства в системі формування та реалізації публічної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зв'язки з громадськістю у системі публічного управління, таким чином, — це організація та реалізація комунікаційної взаємодії між органами державної влади, державними установами та різними групами громадськості, що забезпечує інформування та адекватну оцінку населенням проведеної органами влади публічної політики.

Значення зв'язків із громадськістю у системі органів влади сьогодні важко переоцінити. Забезпечуючи стійкі та ефективні PR-комунікації, органи державної влади тим самим не лише інформують цільові аудиторії щодо діяльності суб'єктів влади, але також мають можливість проводити постійні моніторинги громадської думки, аналізувати та керувати перебігом суспільно-політичних процесів, здійснювати соціальне управління, яким забезпечується формування цінностей, світоглядних концептів, переконань населення та завдяки чому дося-

гається соціальна стабільність, яка необхідна будь-якій державі. Реалізація комунікацій з громадськістю дозволяє органам державної та муніципальної влади не лише формувати власний позитивний імідж, а й встановлювати довірчі та міцні відносини з населенням, що забезпечують консолідацію соціуму та підтримку їм навіть непопулярних рішень влади [1]. Іншими словами, кінцевою метою використання PR-технологій у державному секторі є соціальний узагальнений характер повідомлень, що не переслідує отримання прибутку, як у комерційних структурах, але забезпечує сприятливий імідж влади та лояльність до її діяльності з боку широкої громадськості, формування дієвих зворотних зв'язків, залучення інститутів громадянського суспільства до формування та реалізації публічної політики.

Відносини у державному секторі формуються за рахунок залучення та використання інформаційних ресурсів та важелів тиску, доступних у відносинах влади та авторитету. А об'єктом державного PR-впливу стає громадянин, який хоче, має право знати всю необхідну йому інформацію про дії державних органів різного рівня. Важливим фактором використання PR-технологій у системі публічного управління є й те, що у державній сфері діяльність щодо зв'язків з громадськістю вже заздалегідь визначена і формальна, тому що загалом має відповідати чинним нормативно-правовим актам, що регулюють відносини в системі інформаційного обміну [2].

Важливо відзначити, що зв'язки з громадськістю в системі публічного управління у своїй діяльності безпосередньо не орієнтовані на отримання комерційної вигоди від своїх базових суб'єктів PR, яким є орган влади, державна організація чи окремі державні службовці. Навпаки, вся комунікаційна активність спрямовано на зміцнення співпраці з інститутами громадянського суспільства, підтримки позитивного авторитету влади, а разом з ним, авторитету держави та його структур у свідомості громадян, що, зрештою, призводить до формування почуттів патріотизму, причетності до формування політичного курсу чинної влади. Саме тому, соціальна відповідальність PR-підрозділів у державному секторі значно вища, ніж у комерційному секторі.

При цьому діяльність зі зв'язків з громадськістю в системі публічного управління багато в чому забезпечено не лише державною фінансовою підтримкою, а й багатим історичним досвідом своєї реалізації: хоча PR-активність і не виділялася в окремий напрямок, сама функція забезпечення зв'язків із громадськістю виконувалася завжди [3].

Використання PR-технологій у публічному управлінні спрямоване на досягнення максимальної інформаційної відкритості та достовірності діяльності органів публічного управління, формування зворотного зв'язку з населенням та окремими його представниками, створення та зміцнення позитивного іміджу влади, формування відкритих та прозорих механізмів формування та реалізації публічної політики. Основними завданнями діяльності зв'язків з громадськістю у системі публічного управління є інформування громадян про діяльність державних структур; забезпечення активної участі громадян у державних програм та підтримки ними регулюючих програм; залучення інститутів гро-

мадської діяльності до обговорення проектів важливих законодавчих та нормативних документів; формування співпраці інститутів громадянського суспільства в частині формування та реалізації публічної політики; стимулювання підтримки громадянами соціально значущих проектів; створення та підтримання сприятливого іміджу державних структур.

В даний час в Україні кожен орган публічного управління будь-якого рівня має власну службу у зв'язках з громадськістю, прес-службою або прес-секретарем, які відповідають за організацію інформаційної взаємодії з населенням. У свою чергу, основною метою інформаційної політики органів державної влади є вдосконалення та розвиток системи соціальної комунікації, що дозволяє впливати на суспільні настрої, відстежувати рівень соціального інтересу чи соціальної напруженості, а також передбачати і запобігати конфліктам і вмільо вирішувати суспільні протиріччя. Можна сказати, що якість і ефективність публічного управління багато в чому залежать від результативності роботи PR-підрозділів, оскільки останні значно впливають на позиціонування суб'єктів влади, створюють та підтримують необхідний імідж публічних службовців та політиків у свідомості громадськості, а тому стимулюють електоральну активність, забезпечуючи активну включеність населення у процес формування та реалізації публічної політики.

При організації інформаційної взаємодії служби зв'язків із громадськістю в органах влади враховують не лише специфіку груп громадськості, з якими доводиться працювати, їх світогляд, поведінкові настанови, стереотипи, а й масштаб соціальної комунікації. У цьому слід підкреслити таку особливість соціальної комунікації на муніципальному та регіональному рівнях як орієнтація на пряму інтеракцію влади та населення шляхом організації зустрічей, прийомів громадян, участі керівників у різного роду соціально значущих заходів. Спілкування тут більш персоналізоване, пряме. Саме тому при формуванні механізмів інформаційної взаємодії PR-фахівці мають враховувати специфіку регіонів, ментальність населення, звичні моделі поведінки населення [4]. У той же час на державному рівні інтеракція багато в чому масштабніша, тому опосередкована використанням засобів масової комунікації, а сьогодні через інформаційно-комунікативні технології можна не лише повідомити населення країни про проблеми та перспективи формування певного напряму публічної політики, а й отримати зворотній зв'язок, сформувати проблемне поле публічної політики та врахувати такі проблеми у нормативно-правових документах.

Цифровізація в системі публічного управління повністю змінила підхід до визначення ролі інститутів громадянського суспільства у системі формування та реалізації публічної політики. До формування та реалізації публічної політики можна через Інтернет та соціальні мережі залучити велику кількість зацікавлених сторін, сформувати робочі групи, опрацьовувати в режимі реального часу пропозиції населення та органів державної влади тощо.

Цифровізація сучасного громадянського суспільства — це своєрідна нова реальність, що охоплює поступово всі інститути громадянського суспільства (це і

некомерційні організації, і засоби масової інформації, робота Уповноваженого з прав людини, відділи щодо взаємодії із громадянами тощо). Взаємодія інститутів громадянського суспільства, організацій, ЗМІ виявляється у їх постійному безперервному співробітництві. Інформаційні технології можуть впроваджуватися у роботу організацій. Світ змінюється швидше, ніж ми [5].

Взаємодія інститутів громадянського суспільства та держави вписується у загальні тренди, характерні для змін комунікативних процесів під впливом процесів цифровізації. Серед них:

- зміна різних видів комунікацій (подальший розвиток цифровізації обумовлює зміна двох видів комунікацій: людина — комп'ютер; людина — комп'ютер — людина (соціальні мережі); це різні комунікації, в яких ставляться різні цілі);

- розширення кола суб'єктів, які є одночасно є творцями та споживачами контенту в Інтернеті, у т.ч. політичного контенту, а також контенту, що відображає процеси взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави;

- заміна "живого спілкування" віртуальним ("живе спілкування" часто замінюється спілкуванням онлайн, при цьому відбувається розширення можливостей для спілкування, але одночасно з'являється феномен самотності в Інтернеті);

- збільшення числа осіб, які є акторами в Інтернеті (актори в даному випадку розуміються як ініціатори та і учасники організації петицій, подання скарг, протестів та ін., які формуються в мережевому середовищі), розширення кола осіб, об'єднаних Інтернетом та готових брати участь у благодійних акціях, волонтерських рухах та ін.;

- зміна патернів споживчої поведінки, що реалізуються в комунікаціях в Інтернеті (швидкість, комфортність, розваги; навіть інформування реалізується через інфотейнмент; комунікації в Інтернеті породжують моделі модної поведінки);

- особливості реалізації свободи в процесах комунікації в Інтернеті (свобода часто зводиться до свободи у виборі соціальних груп спілкування в мережі, які можуть бути периферійними);

- орієнтація на приналежність до мережевих спільнот, постійна самоідентифікація з певними культурними та соціальними групами;

- наростання тенденції цифрового детоксу, свідомого виходу з Інтернету;

- наростання процесів рефлексії у соціальних мережах та саморефлексії стосовно її учасників;

- спрямованість поведінки в Інтернеті на соціальне заохочення;

- наростання агресивності та конфліктогенності соціальних мереж;

- орієнтація на лідерів думок в Інтернеті тощо.

Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства, вписуючись у перелічені тренди, має власну логіку змін. Багато в чому остання обумовлена необхідністю усунення тих негативних трендів, які виявились на цей час у комунікативних процесах громадянського суспільства та держави. Так, потрібна зміна швидкості реагування державних структур у зв'язку з еволюцією умов та запитів з боку громадянського суспільства. Держава

явно не встигає оперативно реагувати, що суттєво знижує ефективність такої взаємодії, на той час будь-яка негативна подія може бути предметом обговорення в Інтернеті з боку інтернет-користувачів.

Крім того, комунікативні процеси між державними структурами та інститутами громадянського суспільства мають бути постійними, а не епізодичними. Звідси тренд на ведення постійного мережевого аналізу сторони держави та швидке реагування за принципом зворотного зв'язку. Усе це прискорює демократичні процедури, політичні процеси загалом.

Мережева модель спілкування багато в чому будується силою "слабких зв'язків". Коло спілкування у соціальній мережі багато в чому складається з "друзів", які дуже часто є друзями лише формально, але можуть значно впливати на процеси спілкування в Інтернеті. Але "слабкі зв'язки" можуть породжувати у інтернет-користувача почуття самотності в Інтернеті. Самі ж цифрові пристрої стають все більш комфортними для спілкування в Інтернеті.

Стає очевидним, що комунікативні процеси у сучасному суспільстві має будуватися з урахуванням їх саморегуляції та самоорганізації.

Комунікативні процеси, що реалізуються між державою та інститутами громадянського суспільства, повинні виявляти ризики, проблемні поля, які ці суб'єкти повинні вирішувати спільно, з урахуванням ресурсів держави. Проте думки, озвучені у соціальних мережах, не можна прирівнювати до артикулювання єдиної позиції більшості громадян України. Соціальні мережі суперечливі, виражають інтереси різних соціальних груп. Держава повинна мати чітку методологію виділення та оцінки саме думки більшості, орієнтуючись на певні соціальні майданчики в Інтернеті.

Комунікативні процеси в Інтернеті держава та інститути громадянського суспільства повинні використовувати для досягнення компромісів, консенсусу, узгодження інтересів, тобто мати тренд на гармонізацію взаємодії та його ефективність через прямий діалог у режимі онлайн.

У зв'язку з цим комунікативні процеси в Інтернеті слід розглядати у кількох площинах: 1) інститути громадянського суспільства — громадяни; 2) інститути громадянського суспільства — держава; 3) держава — громадяни; 4) інститути громадянського суспільства та громадяни — держава; 5) держава та інститути громадянського суспільства — громадяни; 6) держава та громадяни — інститути громадянського суспільства.

Нині ситуація така, що громадяни не довіряють більшості інститутам громадянського суспільства, а останні не завжди враховують актуальні потреби громадян; низка інститутів громадянського суспільства успішно вписалися у структури держави та перестали відображати насушні інтереси громадян, а громадяни починають самоорганізовуватись через соціальні мережі для вираження та захисту власних інтересів та цілей, минаючи інститути громадянського суспільства. Підвищення рівня довіри громадян до зазначених інституцій багато в чому залежить від їхньої дієвості, ефективності в реальній дійсності, а не від іміджу в Інтернеті.

Взаємодія інститутів громадянського суспільства та держави у цифровій реальності ставить питання і про

етичну сторону такої взаємодії. Оскільки проблема етичної сторони комунікативних процесів висвітлює низку аспектів: допустимість та межі присутності державних службовців у соціальних мережах; етикет спілкування у мережі Інтернет державних структур та інститутів громадянського суспільства, громадян; регламентація такого спілкування (швидкість реагування, його механізми та ін.); боротьба з фейками, штучно сконструйованими скандалами в соціальних мережах та ін. Тому як основні тенденції, що вимагають свого підкріплення та розвитку, слід виокремити забезпечення достовірності інформації та безпеки спілкування в цифровому середовищі, що потребує ефективного адміністрування, регулювання, контролю з боку державних структур.

Подальший розвиток комунікативних процесів між інститутами громадянського суспільства та державою слід розглядати і в ракурсі змін самих демократичних процесів у суспільстві. Теоретичною основою комунікативних процесів громадянського суспільства та державної влади у мережі Інтернет може виступити концепція демократії, яка передбачає публічний діалог (дискурс) інститутів держави та громадян, влади та інститутів громадянського суспільства в процесі вироблення найбільш прийнятних та оптимальних шляхів розвитку соціуму в цілому. В основі такого діалогу — суспільна взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства в соціальних мережах (через комунікаційні електронні інструменти — електронні форуми, опитування та ін.).

Велику роль у забезпеченні своєчасного комунікаційного обміну грають різні електронні ресурси: сайти органів влади, організація електронних приймалень, сторінки у соціальних мережах та каналах. Від того, наскільки своєчасно змінюється інформація про діяльність органів влади, їх рішення та основні тенденції роботи, наскільки ця інформація доступна, точна та значуща, і багато в чому залежить імідж самої державної влади. Саме тому особливу роль сьогодні відіграють фахівці у сфері цифрових комунікацій, здатні забезпечувати ефективну інтеракцію з громадськістю за допомогою цифрових електронних ресурсів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи, можна сказати, що в умовах тотальної інформатизації важливість діяльності у зв'язках із громадськістю у системі публічного управління важко переоцінити. Використання навичок компетентних фахівців у галузі соціальних комунікацій у роботі державної влади будь-якого рівня управління дозволить ефективно будувати взаємодію з населенням, забезпечувати реалізацію принципів відкритості та публічності у діяльності влади, запобігати соціальним конфліктам, формувати та реалізовувати ефективну публічну політику.

Останнє особливо важливо, оскільки ефективність прийняття та реалізації управлінських рішень на всіх рівнях багато в чому визначається, перш за все, рівнем підтримки та довіри населення.

Крім того, комунікативні процеси між державою та інститутами громадянського суспільства в системі формування та реалізації публічної політики в цифровій ре-

альності розвиватимуться у двох напрямках: 1) у зв'язку зі змінами цифрових інформаційно-комунікативних технологій; 2) у ракурсі змін змістовної частини взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. При цьому насамперед має змінюватися саме змістовна частина таких комунікацій. Водночас зворотний зв'язок у комунікативних процесах між державними структурами, з одного боку, інститутами громадянського суспільства — з іншого, і рядовими громадянами — з третьою, ще не налагоджена на належному рівні. У зв'язку з цим важливі чіткі процесуальні гарантії розвитку такого зворотного зв'язку.

Література:

1. Цвігун Д.П. Вплив інститутів громадянського суспільства на здійснення публічного адміністрування в умовах воєнного стану в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2023. Випуск 80. Частина 1. С. 603—606.
2. Рябовол Л.Т. Громадянське суспільство як наукова категорія та предмет правових досліджень. Наукові записки: Серія "Право". 2020. № 2. С. 4—8. URL: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/14/4>.
3. Коханій М.С. Особливості розвитку інститутів громадянського суспільства та їх вплив на систему публічного управління в Україні. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2021. Том 32 (71). № 2. С. 59—63.
4. Бондаренко В. Громадські об'єднання й інші інститути громадянського суспільства в Україні: окремі аспекти співвідношення. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 4. С. 132—136.
5. Грузд М. В. Участь інститутів громадянського суспільства у становленні держави соціального добробуту. Право та державне управління. 2019. № 2 (35). Том 1. С. 174—180.

References:

1. Tsvihun, D.P. (2023), "The influence of civil society institutions on the implementation of public administration in the conditions of martial law in Ukraine", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriiia PRAVO*, vol. 80, no. 1, pp. 603—606.
2. Riabovol, L.T. (2020), "Civil society as a scientific category and subject of legal research", *Naukovi zapysky: Seriiia "Pravo"*, vol. 2, pp. 4—8. available at: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/14/4> (Accessed 25 Jun. 2024).
3. Kokhanii, M.S. (2021), "Peculiarities of the development of civil society institutions and their impact on the system of public administration in Ukraine", *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriiia: Derzhavne upravlinnia*, vol. 32 (71), no. 2, pp. 59—63.
4. Bondarenko, V. (2017), "Public associations and other institutions of civil society in Ukraine: certain aspects of the relationship", *Pidpriumnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 4, pp. 132—136.
5. Hruzd, M. V. (2019), "The participation of civil society institutions in the establishment of a state of social welfare", *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, vol. 2 (35), no. 1, pp. 174—180.

Стаття надійшла до редакції 30.06.2024 р.